

O NASTANKU »KAPLANA MARTINA ČEDERMACA«

O nastanku »Kaplana Martina Čedermaca« in o vsem, kar je s to knjigo v zvezi, sem v odlomkih že pisal. Vsaj dvakrat. A menda nisem povedal vsega. Morda je prav, če na tem mestu obnovim, kar je bilo povedanega, dodam, kar je bilo zamolčanega, ker se mi trenutno ni zdelo važno, in združim v celoto.

V dobi med obema vojnama je bila za pisatelja, ki je pisal in izdajal knjige v Italiji, največja ovira v tem, da se je moral omejevati v izbiri snovi. Vsako delo, ki se je dotikalo žgočih vprašanj naše narodne manjšine, bi zadelo na občutljivost fašistov in bi bilo zaplenjeno. Zaplembi pa bi sledile neprijetne posledice za pisatelja in založbo. To sem živo občutil na svoji koži. V moji neposredni okolici pa so se godile stvari, ki so vpile po umetniškem oblikovanju, a sem tvegale nekaj črtic in novel, ki sem jih tiskal pod izmišljenimi imeni na drugi strani meje.

Končno sem se odločil, da napišem daljši tekst iz življenja primorskih Slovencev pod fašizmom. Izbiral sem snov. Nekaj časa sem se pečal z mislijo, da bi opisal usodo slovenske učiteljske družine v novih razmerah. Toda spremeljati bi jo bil moral na njeni premetitvi v notranjost Italije, vseh tegob tistega življenja pa nisem poznal dovolj do podrobnosti. Drobec tega načrta in razmišljanja je novela »Na prelomu« in črtica »Pismo«. Končno sem se odločil, da napišem tekst o preganjanju slovenščine v Beneški Sloveniji, ki je imelo boleč odmev tudi med Slovenci na Goriškem, zakaj bilo je zanje opomin: tudi vi pridete na vrsto. Ta snov me je živo zamikala še posebno zaradi tega, ker so bili beneški Slovenci v veliki večini zvesti italijanski državljanji, četudi niso zatajili svojega materinskega jezika in jih je zato preganjanje civilnih in cerkvenih oblasti tembolj tragično zadevalo.

Da narišem čimbolj zvesto umetniško podobo hudega časa in razmer tiste okolice, sem se vozil v beneške vasi. Takrat ni bilo tako, kot je danes, poznal nisem nobenega narodnozavednega laika, ki bi mu lahko zaupal. Trkal sem na vrata nekaterih kaplanov, ki so službovali v majhnih duhovnijah šent-petrške fare ob Nadiži. Eden izmed njih, ki ga ne morem imenovati, ker še živi, mi je dal obilo dragocenih podatkov. Opisal sem njegovo duhovnijo, njemu so ponujali denar, če zataji svoje stališče, on je nesel v temni noči katekizme v neko samotno cerkev, da jih reši pred zaplembo, njega so opozorili domačini, da ga iščejo fašisti in je nato v noči pobegnil skozi samote pred nadškofa, s katerim je imel opisani razburljivi pogovor. Brez teh podatkov bi bila knjiga težko tako živa in resnična. Vendar bi se motil, kdor bi mislil, da sem po tem možu povzel tudi vnanjo podobo Čedermaca. Bil je precej mlajši od mojega junaka. Povzel sem jo po starem kaplanu iz Landerja, ki je bil medtem že umrl. Nekaj let prej sem ga bil obiskal v njegovem župnišču, pomenkovala sva se v dimu za ognjiščem, kjer je imel v zidni vdolbini svojo skromno knjižnico. Pri pisanju mi je bil pred očmi tudi pesnik Ivan Trinko, ki sem ga večkrat obiskal v Vidmu in mi je tudi dal mnogo gradiva. Opis, kako se je v Čedermacu prebudila narodna zavest, je bil njegovo osebno doživetje. Razen intimnih doživljajev so vsi dogodki v knjigi resnični, doživel jih je ta ali oni, le da sem jih strnil okoli osrednje osebe.

Naj dodam še to podrobnost, da sem knjigo pisal pol leta, četudi ne nepretrgoma, a zadnji mesec sem delal skoraj cele noči. Roman (ali je to roman?) sem najprej pisal v prvi osebi, a ko sem bil že skoraj na koncu, sem prešel na tretjo osebo. Spoznal sem, da v prvi osebi ne morem vsega povedati, vsaj ne tako, kakor bi rad.

Ko sem roman pisal, sem bil v neprestani živčni napetosti. Na znotraj in na zunaj. Bojeval sem se z aktualno snovjo, ki se tako rada upira umetniški obliki. Hkrati sem se bal hišnih preiskav. Ko je bil prvi zapis pred menoj, me je obiskal karabinjer, listal po rokopisu in se na srečo zadovoljil z izjavo, da pišem neko ljubezensko zgodbo. Za nekaj časa sem rokopis skrtil, četudi to ni bilo več potrebno. Ko sem izvedel, da je tipkopis po skrivni poti srečno prišel v Ljubljano, sem rokopis, ki sem ga dotlej za vsak primer skrival v podstrešju, vrgel v ogenj. Da so italijanske oblasti vsaj slutile, kdo je avtor knjige, ki je bila takoj prepovedana, sem spoznal po nejevolji, ki mi jo je posledaj kazal kvestor, dasi mi knjige nikoli ni očital. Ni imel dokazov. V veliko zadoščenje mi je bilo, da je bila to morda prva slovenska leposlovna knjiga, ki je zbudila splošno pozornost tudi med beneškimi Slovenci. Žal, da je v veliki meri še danes aktualna.

Jože Šifrer

PODOBA TONETA ŠIFRERJA

Teško je pisati o bratu. Človek kmalu postane oseben in nestvaren. Toda potrudil se bom in skušal podati o njem kar se da objektivno sliko.

Sorško polje s svojimi ravnimi, skrbno negovanimi njivami, s poraščenimi griči na zahodu, z visokimi gorami na severu in z odprtino na južnovzhodni strani, kjer je slutiti slovensko prestolnico, je dobrega pol stoletja po Jenkovi smrti spet rodilo svojega intimnega izpovedovalca. To je bil Tone Šifrer, pesnik, pripovednik, esejist, kritik in — talec. Teško je reči, kaj je bilo pri njem bolj značilno: prisluškovanje sebi in naravi, široki zamahi epskega oblikovanja, kritičnost in prodornost misli ali odpor do fašizma. Gotovo pa je eno: vse to je izviralo iz njegove tesne povezanosti z domačo zemljo in s slovenskim ljudstvom, ki ga je dobro poznal in globoko ljubil in ki mu je namenil vse svoje sile. »Ne smem še umreti,« je dejal v začetku okupacije, ko ga je minila prva potrto, »zakaj še mnogo nameravam dati Slovincem.«

Doma je bil v Žabnici, v dolgi vasi ob vznožju gričev, ki se vlečejo od Jošta na severu do Osolnika na jugu. Bil je drugi od sedmih otrok. Čeprav je njegov oče lastnik precejšnjega kosa zemlje, je moral vendar v času gospodarske krize v desetletju pred vojno občutiti tradicionalno revščino slovenskega študenta. Nekoliko manj v Kranju, kjer je obiskoval gimnazijo, precej pa v Ljubljani, ko je od 1931 do 1936 na univerzi študiral slavistiko. Bil je miren, nekoliko vase zaprt mladenič, občutljiv in poln erotičnega hrepenenja. S seboj v Ljubljano je prinesel živo željo po izobrazbi in delavnost kmečkega človeka, trdno nacionalno zavest ter tenak posluš za kulturna in svetovno-nazorska trenja, ob katerih je naša napredna inteligenca pred vojno zorela v revolucionarje in mučenike. Pridno je študiral, dobival pri izpitih najboljšee ocene, svojim znanstvenim ambicijam pa ni mogel nikdar popolnoma zadostiti.